

Eligia Gąssowska
Lucja Okulicz

BADANIA SONDAŻOWE OSIEDLA OBRONNEGO W MIEJSCOWOŚCI MARADKI, POW. MRĄGOWO

Osiedle obronne w miejscowości Maradki, pow. Mrągowo, znane już było Guise'mu około 1826 r.¹ Ponownie zlokalizowane zostało w 1952 r. przez członków ekspedycji wykopaliskowej w Jezioroku, którą kierował dr J. Antoniewicz, zbadane powierzchniowo i określone roboczo jako pochodzące z okresu późno-brązowego lub halsztackiego².

W 1970 r. została rozpoczęta akcja weryfikacyjna grodzisk województwa olsztyńskiego przewidziana w zaplanowanym przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN temacie: *Etnogeneza Słowian*, kierowanym przez prof. dra W. Hensla.

Między 7 a 21 października 1970 r. ekipa badawcza pod kierunkiem dra J. Okulicza przystąpiła do badań sondażowych obiektu w Maradkach.

Jest on położony w południowej części wsi, opodal jeziora o nazwie ludowej Zabijak³, historyczno-ludowej Jezioro Lampackie⁴, które rozciąga się na południe od wsi Sorkwity, sięgając w pobliże wsi Maradki, na niewielkim wzgórzu morenowym, zwanym „Zamkiem” lub „Wiatraczną Górą”⁵.

W zarysie przypomina nieregularny, wydłużony na osi wschód–zachód owal o wymiarach 56×25 m (fig. 1).

Kulminacja wzniesienia została splantowana pod budowę wiatraka około 1800 r. W czasie ostatniej wojny światowej Niemcy wykopali wokół krawędzi kulminacji rów strzelecki, lekko naturalnie zamulony dzisiaj, lecz pierwotnie sięgający głębokości ponad 1 m. Z wywiadu przeprowadzonego we wsi, a zwłaszcza z informacji przekazanych przez zasiedziałego mieszkańca Jana Gawlika i właściciela grodziska Jana Drewniaka wynikało, że w początkach XVIII w. na wzniesieniu chowano także zmarłych na cholere. Sugerowało to znaczne zniszczenie obiektu i podykto-

¹ Guise, (byłe Archiwum Prussia-Museum w Królewcu)

² J. Antoniewicz, *Zagadnienie wczesnożelaznych osiedli obronnych na wschód od dolnej Wisły i w dorzeczu rzeki Pregoly*, „Wiadomości Archeologiczne”, 1954, t. XX, z. 4, s. 332.

³ G. Leyding, *Słownik nazw miejscowych okręgu mazurskiego*, cz. II, „Nazwy Fizjograficzne”, Poznań 1959, s. 177.

⁴ W. Kętrzyński, *O ludności polskiej w Pruszech niegdyś krzyżackich*, Lwów, 1882, s. 408.

⁵ J. Antoniewicz, op. cit.

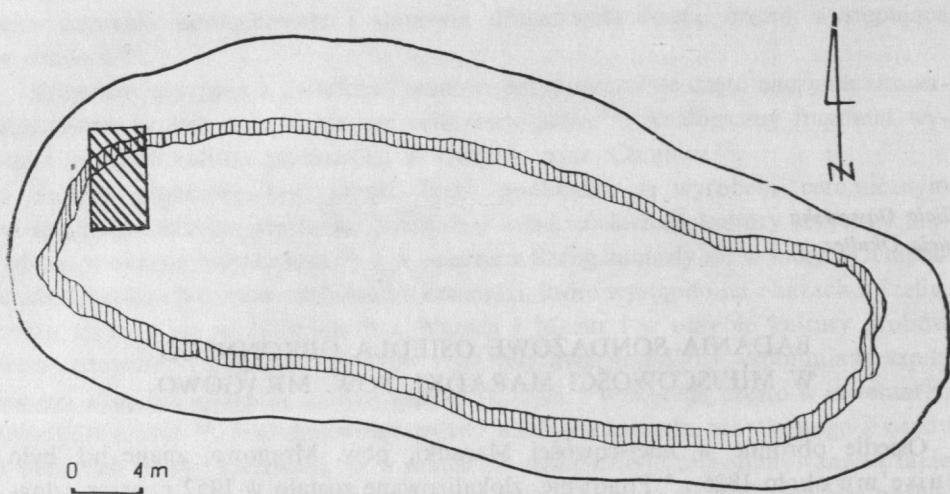

Fig. 1. Maradki, pow. Mrągowo. Szkic sytuacyjny wykopu I na osiedlu obronnym

wało lokalizację wykopu sondażowego, rokującą nadzieję uchwycenia niezakłóconych warstw na skraju kulminacji, w jej części zachodniej, gdzie ślady po pracach ziemnych były stosunkowo nikłe.

Wykop sondażowy, o wymiarach 6×3 m, przeciął rów strzelecki i sięgnął do krawędzi wzniesienia w stronie północnej, z drugiej strony obejmując część wewnętrzną, nie splantowaną terenu grodziska, łagodnie przechodzącą w kulminację.

Namiary wykonywano w oparciu o reper znajdujący się we wschodniej części wzniesienia; eksplorację, po zdjęciu warstwy darni, prowadzono dziesięciocentymetrowymi warstewkami mechanicznymi.

Stratygrafia ujawniona w wykopie sondażowym pozwoliła na wydzielenie trzech warstw kulturowych różniących się zabarwieniem. Pod warstwą darni zalegała warstwa szarobrunatna, o przeciętnej miąższości 40 - 50 cm i mieszana warstewka nad calcem, którym jest żwir morenowy o zabarwieniu żółtawym. Roboczo wyróżnione warstwy okazały się w sumie jedną warstwą kulturową jednolitą chronologicznie, lecz nie zachowaną w całości in situ, naruszoną przez wspomniany okop wojskowy oraz przez pochówki XVIII-wieczne (fig. 2 i 3).

Uzyskany materiał zabytkowy w postaci ceramiki wskazuje jednolitość i współczesność chronologiczną warstwy. Są to wyłącznie fragmenty naczyń. Typologicznie reprezentują się dość jednolicie, przy czym znaczne ich rozdrobnienie nie kwalifikuje większości do rekonstrukcji formy i bardziej szczegółowego opisu. Z ułamków pochodzących z różnych poziomów warstwy kulturowej udało się zilustrować rysunkami tylko kilka naczyń. Zwraca uwagę brak materiału zabytkowego w warstwie rozsypiskowej wału. Ułamki cegieł, dachówek lub naczyń nowożytnych, występujące we wkopach, zostały wyselekcjonowane i nie weszły w skład niniejszego opracowania.

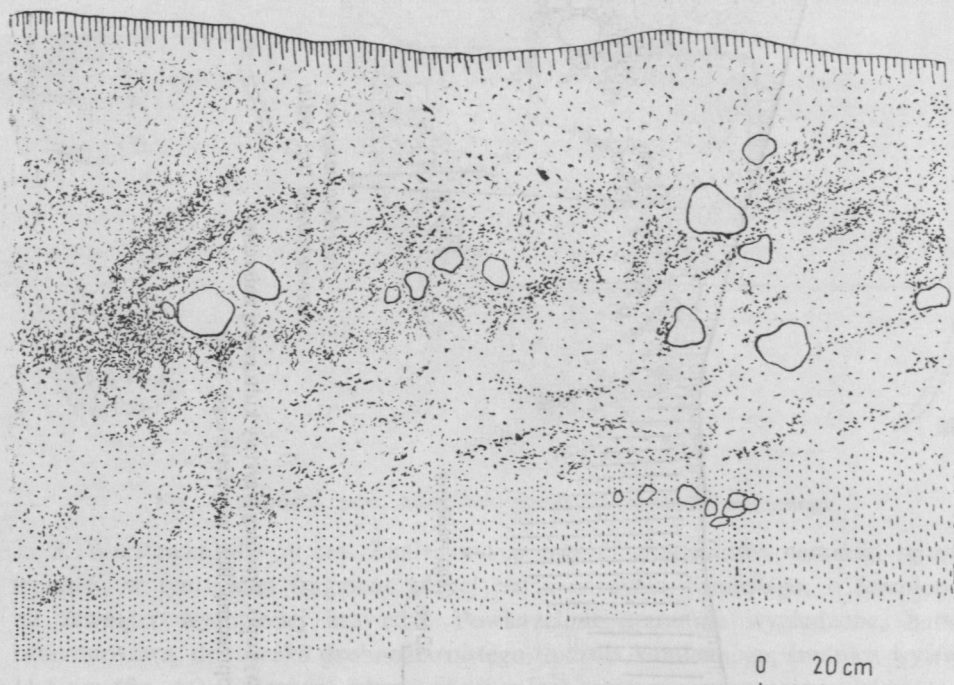

Fig. 2. Maradki, pow. Mrągowo. Profil północny wykopu. Wzdłużny profil wału z układem nadsypanych warstw

Wszystkie zabytki zostały opisane zgodnie z układem następujących po sobie warstwek mechanicznych, dziesięciocentymetrowych.

1. Warstewka 0 - 20 cm głębokości. Bardzo uboga w materiał zabytkowy. Zebrano jedynie 5 ułamków ceramiki ręcznie lepionej, w tym duży fragment misy o krawędzi nieco ściętej do środka, o grubych ściankach bocznych i przypuszczalnie kulistym dnie; powierzchnie wewnętrzne starannie wygładzone, zewnętrzne zagładzone poziomo i ukośnie za pomocą szorstkiego przedmiotu, który pozostawił różnokierunkowe smugi i kreski; barwa brunatna, domieszka średnioziarnistego tłucznia, średnica wylewu 21 cm (fig. 4d). Drugi fragment pochodzi z naczynia szerokootworowego, wtórnie przepalonego i odkształconego. Pozostałe ułamki ceramiki miały lekko chropowate powierzchnie zewnętrzne, wygładzone wewnątrz, o barwie brunatnej i drobnoziarnistej domieszce tłucznia kamiennego.

2. Warstewka grubości 30 - 40 cm. Znalaziono w niej 20 ułamków ceramiki ręcznie lepionej, w tym jeden fragment naczynia o grubych ściankach, wewnątrz wygładzonego, z zewnątrz mającego górną partię wygładzoną i chropowatą brzusiec barwy brunatnej z domieszką gruboziarnistego tłucznia kamiennego. Dwa fragmenty naczynia wtórnie przepalonego, odkształconego. 18 drobnych ułamków ceramiki o powierzchniach zewnętrznych lekko chropowatych lub wygładzonych, barwie brunatnej i drobno- lub średnioziarnistej domieszce tłucznia kamiennego.

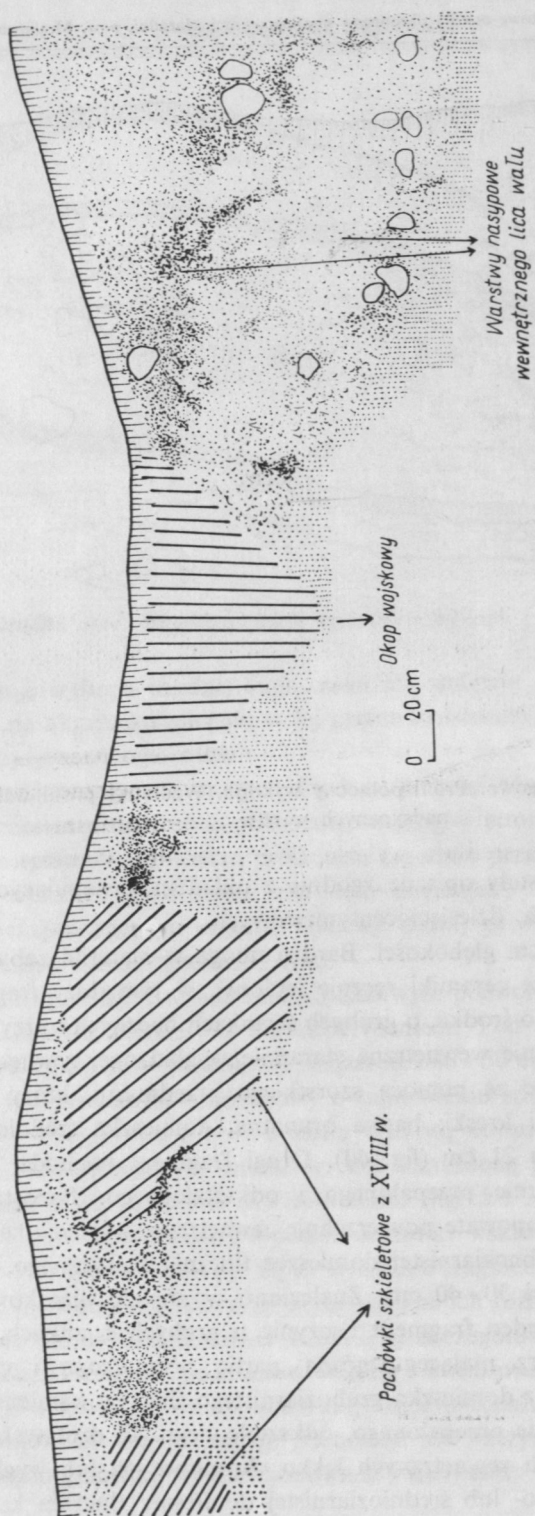

Fig. 3. Maradki, pow. Mragowo. Profil zachodni wykopu. Przebieg warstwy kulturowej zniszczonej przez groby z XVIII w., warstwy poprzeczne lica wewnętrznej wału

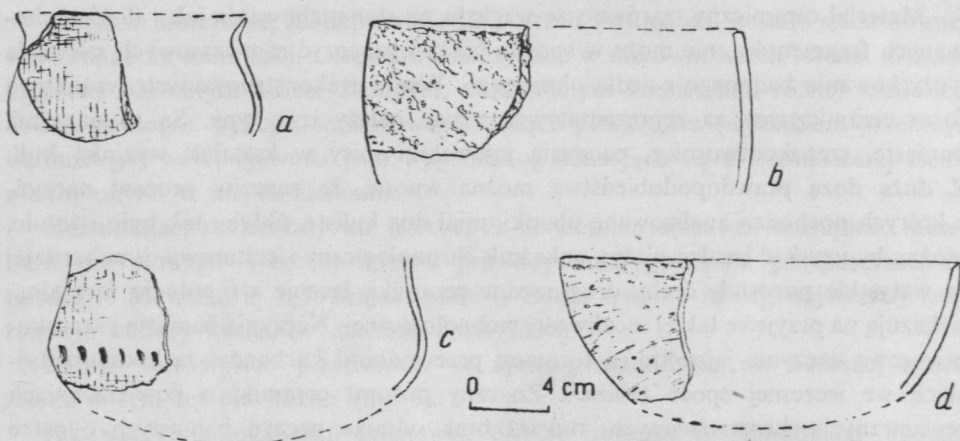

Fig. 4. Maradki, pow. Mrągowo. Ceramika z osiedla obronnego

3. Warstewka 40 - 50 cm. Znaleziono w niej 17 fragmentów ceramiki ręcznie lepionej, w tym jeden fragment górnej partii naczynia baniastego, o ścienionej, na zewnątrz wychylonej krawędzi. Powierzchnie starannie wygładzone, barwa brunatnoszara, domieszka drobnoziarnistego tłucznia kamiennego; średnica wylewu 11,5 cm (fig. 4a). Fragment górnej partii szerokootworowego naczynia jajowatego o prostej, nieco pogrubionej krawędzi; powierzchnie zewnętrzne chropowate ukośnie, wewnętrzne starannie wygładzone; barwa brunatnoszara, domieszka średnioziarnistego tłucznia; średnica wylewu 19 cm (fig. 4b). Pozostałe fragmenty pochodzą z naczyń o powierzchniach zewnętrznych gładzonych bądź chropowatych.

4. Warstewka 50 - 60 cm. Znaleziono w niej 11 fragmentów ceramiki o powierzchniach zewnętrznych lekko chropawych, barwie brunatnoszarej średnioziarnistej domieszce schudzającej.

5. Warstewka 60 - 70 cm. Zachowana jedynie częściowo na pierwotnym złożu, w północnej partii wykopu, przy warstwie rozsypiskowej wału. Wystąpiło w niej 5 ułamków ceramiki ręcznie lepionej, w tym jeden fragment naczynia o powierzchniach zewnętrznych schropowawanych, wewnątrz wygładzony; barwa brunatnoczarna i domieszka drobnoziarnista tłucznia kamiennego. Pozostałe to ułamki naczyń o powierzchniach wyświeconych, barwie intensywnie czarnej lub brunatnej i drobnoziarnistej domieszce schudzającej.

6. Warstewka 70 - 80 cm. Zanotowana także tylko w północnej partii wykopu, przy wewnętrznym rozsypisku wału. Znaleziono w niej 10 fragmentów ceramiki, w tym jeden fragment środkowej części naczynia baniastego, o powierzchniach starannie wygładzonych, barwie czarnej i drobnoziarnistej domieszce schudzającej; w miejscu największej wydętości brzuśca widnieje pojedynczy, drobny rząd nakłuć paznokciowych; średnica największej wydętości brzuśca 19 cm (fig. 4c). Pozostałe fragmenty ceramiki nie odbiegają techniką wykonania ani wyglądem od wszystkich wyżej opisanych.

Materiał ceramiczny, zarówno ze względu na stan zachowania jak i ilość zachowanych fragmentów, nie może w sposób ścisły wyznaczyć ram czasowych założenia i użytkowania badanego osiedla obronnego. Wśród zrekonstruowanych rysunkowo form ceramicznych za reprezentatywne uznać należy trzy typy. Są to naczynia baniaste, szerokootworowe, naczynia jajowate i misy w kształcie wycinka kuli. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można wnosić, że znaczny procent naczyń, z których pochodzą analizowane ułamki, miał dna kuliste. Gdyby tak było istotnie, można by uzyskać bardzo ważny wskaźnik chronologiczny i kulturowy, tym bardziej że wszystkie pozostałe cechy drugorzędne ceramiki, łącznie z typologią formalną, wskazują na przyjęcie takiej możliwości technologicznej. Naczynia baniaste i szerokootworowe naczynia jajowate są formami przewodnimi kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza⁶. Znaczny procent ceramiki o powierzchniach zewnętrznych chropowaconych, tudzież brak odmian naczyń baniastych o ostro załamanym brzuscu i ornamentyki złożonej z grup kresek w układach geometrycznych pozwalają odnieść cały materiał ceramiczny z osiedla w Maradkach do pierwszej fazy rozwojowej kultury kurhanów zachodniobałtyjskich (około 550 - 400 p.n.e.).

Pewne dane dotyczące czasu założenia osiedla obronnego w Maradkach można uzyskać z analizy jego założeń obronno-przestrzennych. Małe osiedla obronne, zakładane na zniwelowanych wysoczyznach morenowych, umocnione wałem ziemnym lub kamiennoziemnym, stanowią jeden z najbardziej charakterystycznych rysów osadnictwa zachodniobałtyjskiego we wczesnej epoce żelaza⁷. Ogromne zniszczenie badanego obiektu, nie kwalifikujące go do szerszych prac terenowych, nie pozwala na zorientowanie się w zakresie jego zabudowy i szczegółów konstrukcyjnych budownictwa mieszkalnego, jakkolwiek w warstwie zachowały się na głębokości 50¹/₂-60 cm niewyraźnie ciemne zarysy, w otoczeniu spalenizny i polepy, będące, być może, śladem po słupach lub innych konstrukcjach. Zniszczenie wnętrza grodziska przez ponowną, nowożytną niwelację jest zbyt znaczne, aby można było sądzić, że w innych partiach terenu zachowało się więcej śladów.

Ogólnie można mniemać, że osiedle obronne w Maradkach reprezentuje obiekt analogiczny do założeń przestrzenno-konstrukcyjnych, znanych już z wcześniejszych badań osiedli w Jeziorku pow. Giżycko, Łęczach, pow. Elbląg i Starzykowie Małym, pow. Iława⁸.

⁶ Ł. Okulicz, *Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970, s. 24.

⁷ J. Antoniewicz, *Osiedla obronne okresu wczesnożelaznego w Prusach*, „Światowit”, 1964, t. XXV.

⁸ J. Antoniewicz, J. Okulicz, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 1951 - 1954 w Jeziorku, pow. Giżycko*, „Materiały Starożytne”, 1958, s. 1 nn; J. Dąbrowski, *Wyniki prac wykopaliskowych na grodzisku Łęcze pow. Elbląg*, „Wiadomości Archeologiczne”, 1966/67, t. XXXII, z. 3 - 4, s. 385; W. Heym, *Eine baltische Siedlung der frühen Eisenzeit am „Kleinen See”, bei Kl., Starkenau, „Mannus” XXIX*, s. 3.

Wzgórze morenowe, zaadaptowane dla potrzeb osadnictwa, zostało splantowane, wyrównane na kulminacji i częściowo nadsypane w nierównościach terenu. Zostało otoczone obronnym wałem ziemnym, oblicowanym kamieniami różnej wielkości. Ściana północna wykopu sondażowego, będąca przekrojem (wycinkiem przekroju wzdłużnego) wału, ujawniła jego wypełnisko, składające się z ciemnoszarej ziemi z wtopionymi w nią kamieniami.

Reasumując, stwierdzmy raz jeszcze, że zniszczenie obiektu i szczupłość materiału zabytkowego tylko w sposób prawdopodobny pozwala przypuszczać, że osiedle w Maradkach było użytkowane w czasie trwania jednej, najstarszej fazy rozwoju kultury kurhanów zachodniobałtyjskich.

Bardzo interesująco przedstawia się sprawa osadnictwa we wczesnej epoce żelaza w tym rejonie Mazur (fig. 5).

Jak wynika z lokalizacji terenowej, osiedle obronne w Maradkach zostało założone na przesmyku między Jeziorem Lampackim a jeziorem Piłakno. W jednej z zatok jeziora Piłakno zostało założone we wczesnej epoce żelaza osiedle nawodne. Prowadzone tam w latach 1961 - 1962 prace badawcze⁹ pozwoliły na określenie chronologii jego użytkowania na przełom wczesnego i środkowego okresu lateńskiego. Uzyskano też datę $C_{14} \ 230 \pm 120$ p.n.e.¹⁰.

Zestaw form ceramicznych pochodzących z osady nawodnej na jeziorze Piłakno odbiega nieco od form znalezionych w Maradkach, będąc reprezentatywnymi dla drugiej lub nawet trzeciej fazy rozwojowej kultury kurhanów zachodniobałtyjskich.

O ile zatem można wyciągnąć wnioski z porównania obu obiektów zbadanych fragmentarycznie i z szeregiem zastrzeżeń stąd wynikających, należałoby powiedzieć, że nie były one sobie współczesne. W tej chwili nie można określić bezpośrednich przyczyn zaniku osadnictwa w Maradkach i zmiany typu osiedli z wysoczyznowego na nawodne. Nie jest wykluczone, że współzależność między tymi dwoma obiektami w ogóle nie istniała i że zostały one wzniesione i użytkowane przez dwie różne grupy osadnicze. Być może także, że dalsze prace na jeziorze Piłakno pozwoliłyby na odkrycie starszej części osiedla nawodnego, współczesnego badanemu w Maradkach.

W chwili obecnej, zakładając związki istniejące między obu osiedlami, tak bliskimi sobie terytorialnie, można jedynie wnosić, że osiedle obronne w Maradkach było użytkowane znacznie krócej niż osada nawodna na jeziorze Piłakno, natomiast obydwa obiekty w sensie kulturowym, a być może także ludnościowym, reprezentują taką samą jakość.

Znacznie więcej na temat osadnictwa wczesnożelaznego w tym rejonie Mazur

⁹ Z. Bukowski, J. Dąbrowski, R. Odoj, *Sprawozdanie z podwodnych badań archeologicznych w jeziorze Piłakno, pow. Mrągowo w roku 1961*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, Olsztyn 1962, nr 3 (77), s. 712 nn.

¹⁰ Z. Bukowski, E. Dąbrowski, M. Dąbrowski, R. Odoj, *Wyniki podwodnych badań archeologicznych w jez. Piłakno, pow. Mrągowo w 1962 roku*, „Sprawozdania Archeologiczne”, 1965, t. XVII, s. 110.

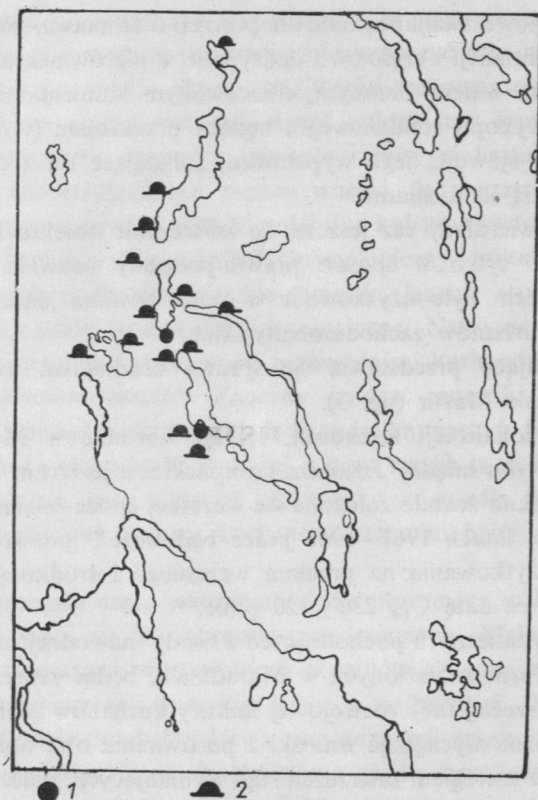

Fig. 5. Rozmieszczenie stanowisk wczesnożelaznych w okolicach jezior Piłakno i Lampackiego
1 – osiedle obronne w Maradkach, 2 – osiedle nawodne na jez. Piłakno, 3 – kurhany

można powiedzieć na podstawie rozmieszczenia współczesnych obu osiedlom kurhanów. Według dotychczasowych danych¹¹, z pewnością niekompletnych, kurhany pochodzące z okresu wczesnożelaznego zanotowane zostały w dużym zagęszczeniu wokół obu jezior: Piłakna i Lampackiego. Tylko część z nich została zbadana, niemniej można sądzić, że zawierają one pochówki pochodzące ze wszystkich faz kultury kurhanów zachodniobałtyjskich.

Wydaje się również prawdopodobne, że sąd C. Engla¹² o przetrwaniu w omawianym rejonie osadnictwa tej kultury w sposób ciągły aż po wczesny podokres rzymski jest słuszny i że stanowiło ono jedno z centrów krystalizującej się w tym czasie społeczności pruskiej.

¹¹ E. Hollack, *Erläuterungen zur vorgeschichten übersichtskarte von Ostpreussen*, Berlin 1908.

¹² C. Engel, *Vorgeschichte der Altpreussischen Stämme*, Bd I, Königsberg, s. 225.